

МУНИЦИПАЛЬНОЕ БЮДЖЕТНОЕ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ

СОШ №12"

Рассмотрено на заседании МО Руководитель МО учителей родных языков А. П. Михадова	«Согласовано» Зам.директора по УВР М. В. Кудейкина	УТВЕРЖДЕНО Директор «МБОУ СОШ №12» М. М. Магомедова
Протокол №1 от 31.08.2023 г.	"31" 08 2023 г.	" " " 2023 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
учебного предмета
«Литературное чтение на родном
(кумыкском) языке»
для 5-9 классов среднего общего образования
на 2023-2024 учебный год

Составитель: Акаимова Саламат Абакаровна
учитель родного языка и литературы

Магъачкъала
2023

Аслу умуми школалар учун кьумукъ адабиятдан уьлгю иш гёрюв программаны (5–9-нчу класлар) А.А. Тахо-Години атындагъы Дагъыстан илму-ахтарыв педагогика институтну адабият бёлюгюню илму кьуллукъчусу **З.С. Адильгиреева** гъазирлеген.

РЕЦЕНЗЕНТЛЕР:

Н. Э. Гъажиагъматов – А.А. Тахо-Години атындагъы Дагъыстан илмуахтарыв педагогика институтну ана тил бёлюгюню илму кьуллукъчусу, филология илмуланы доктору, профессор.

С. А. Магъамматова – Дагъыстан пачылыкъ педагогика оьр охув ожагъыны Дагъыстан адабият бёлюгюню доценти, фиология илмуланы кандидаты.

ИЧДЕЛИК:

Баянлыкъ сёз	5
«Къумукъ адабият» предметни умуми характеристикасы.....	–
«Къумукъ адабият» предметни уьйренивню муратлары.....	6
Охув планда «Къумукъ адабият» предметни ери.....	8
«Къумукъ адабият» предметни ичделиги	9
5 клас.....	–
6 клас.....	14
7 клас.....	19
8 клас.....	24
9 клас.....	28
«Къумукъ адабият» предметни уьйренивню натижалары	33
Оьзюне хас гьасиллер	–
Дарсда берилеген англавланы теренлиги ва предметлени бири-бири булангьы байлавлугьу.....	34
Предметден алынагьан билимлер.....	–
Класлагьа гёре предметден алынагьан билимлер.....	36
Класлагьа гёре уьлгю тема планлар	39
5 клас.....	–
6 клас.....	49
7 клас.....	61
8 клас.....	70
9 клас.....	80

БАЯНЛЫКЪ СЅЗ

Аслу умуми школалар учун (5–9 класлар) кьумукъ адабиятдан уьлгю иш гьрнов программа 2018-нчи йылны август айыны 3-нде кьабул этилген «Россия Федерацияны билимни гьакьында» деген Федерал законуну «11нчи 14-нчю статьяларына этилген алмашынывланы гьакьында» деген 317ФЗ номерли Федерал закону яшавгьа чьгьара туруп, федерал пачалыкь стандартлагьа гьере ва пачалыкь умуми билим берив тармакьда тасдыкь этилген гесимлени (Россияны Юстиция Министерлигини 2021-нчи йылны июнь айны 5-де 64101 номери булан гьисапгьа алынган Россия Федерацияны билим берив министрлигини 2021-нчи йылда май айны 31нде 287-нчи номерли буйругьу булан «Орта класлар учун аслу билим берив Федерал Пачалыкь гесимлерини талапларына гьере камилешдирилип мугькамлашдырылган); «Кьумукъ адабият ва Кьумукъ тил» предметлени бёлюклери, тарбиялавгьа байлавлу уьлгю программасы 2020-нчы йылны июнь айыны 2-синде ФУМО-ну умуми билим беривге байлавлу чьгьарган кьараргьа гьере Россия Федерацияны Гьукуматыны 2016 – йылны апрель айны 9-да 637-р номерли буйругьу булан тасдыкь этилген.

«Кьумукъ адабият» предметни умуми характеристикасы

Школада уьйренилеген предметлени арасында яшланы кьылыкь, ругь якьдан тарбиялавда адабият дарслар аслу ерни тута. Олар не даражада, нечик юрюлегенинден охувчу яшларда наслудан-наслугьа бериле гелеген халкьны асил хасиятларыны уьлгюлерин болдурмакь, камилешдирмек йимик масьалалар гьасил бола. Шо себепден муаллим бу дарслагьа бек жаваплы ва тындырыкьлы янашма герек. Адабият дарсларда охувчуларда

ана тилине ва адабиятына бакъгъан сюювню тувдурув муаллимге борч. О дарсланы аслу борчларындан бирдагъысы чебер асарланы тарихи яшавдагъы ерин ва идея масъаласын тюз англатмакъ, шоланы чеберлик ягъына дурус къыймат бермеге уйретмек.

Чебер асарланы тилин уйренив охувчулагъа сёзню чеберлигин, гёзеллигин англамагъа, ана тилни стиль якъдан чеберлигине ес болмагъа болушлукъ эте.

Уьлгю иш гёрюв программа 5–7-нчи класларда адабиятны тематикахронология 8–9-нчу класларда тарихи-хронология принципге гёре тизилген.

5–7-нчи класларда аслу гъалда асарланы чеберлик маънасына тергев бериле, 8–9-нчу класларда буса охувчулагъа язивчуланы яшавундан, асарланы келпет ва чеберлик алааматларындан, адабиятны теориясындан мекенли маълуматлар бериле.

«Къумукъ адабият» предметни уйренивню муратлары

Янгы стандартлар аслу умуми билим берив системасында охувчуланы билим даражасын тюз багъалавда кюрчю болуп токътай. Янгы стандартлар бизин Ватанны кёп миллетли халкъларыны маданиятын, ана тилин уйренивге, сакълавгъа, ону оьсдюрювге ихтиярларын, ана тилинде аслу умуми билим алывда имканлыкълар болдурувгъа, адат-къылыгъын сакълавлгъа бакъдырылгъан. Шолайлыкъда, уьлгю иш гёрюв программа айры охувчуну билим даражаларын оьсдюрювге эркин ёл ача, ону класда, уйде, оьзбашына чалышып, интернетден пайдаланып, билим-тарбиясын артдырмагъа генг имканлыкълар бере.

Адабият предметни алдында салынагъан аслу **муратлар:**

– охувчуларда дюнъягъа, гъалиги яшавгъа байлавлу англавланы генглешдишив, олагъа тюз багъа берив;

– ватангъа, халкъына бакъгъан сюювню артдырив, патриот гъислени тарбиялав;

– охувчуларда адабиятны предмет гъисапда уйренивге бакъдырылгъан яратывчулукъ иш бажарывчукъларын ва мердешлерин мюлк этив;

– адабиятны гѣрмекли чебер асарларына асасланып, дюнъя гертиликге багъа берип, къылыкъ-тарбия, гѣзеллик, оър инсан аралыкълар йимик англавланы оьсдюрюв.

Федерал пачалыкъ билим берив стандартны «Тил ва адабият илму» (филология) бѣлюгюнде адабиятны уйренивню алдына шулай аслу **масъалалар** салынгъан:

1. оьзюню гележекде билим даражасын оьсдюрювде адабиятны уйренивню агъамиятын англамакъ; арты бѣлюнмейген, бир ёрукъда юрюлеген охувну оьзюню дюнъягъа къаравларын, англавларын болдурувда, дюнъяда адамны ва жамиятны аралыкъларын гелишдишивде къурал гъисапда къолламакъ;

2. адабият асарланы охуп, тюз англав халкъны мили маданиятын, яшавун уйренивде аслу къурал болуп токътайгъанын англамакъ;

3. гѣрмекли чебер асарланы уйренивню натижасында ана тилни гѣзеллигин, ону байлыгъын, тил имканлыкъларын оьз халкъыны ва дагъыстан миллетлени маданиятын англап, сезип бажармакъ;

4. тюрлю-тюрлю жанрлардагъы асарланы уйренивде авуздан ва язып оьз ойларын айтып, пикирлешип, охулгъан асарны чечивде ортакъчылыкъ этип, оьзбашына охулажакъ асарланы гѣзалгъа тутуп, планын къуруп бажарагъан охувчуну тарбияламакъ;

5. чебер адабият асарланы оъзюне хас болгъан башгъалыкъларын англап, оланы илму, иш, публицистика асарлардан айырып, охулгъан асарланы идея-маъна ягъындан чечип, танкъыт этип, оларда суратлангъан яшав гъалланы англап бажармакъ;

6. сёзню чеберлик гючюн сезивде адабият теория англавланы агъамиятын англамакъ; охувчуларда бар билимлеге ва англавлагъа таянып (тарихден, музыкадан, эстетикадан) предметлени арасындагъы байлавну пайдалы къайдада къолламакъ;

7. предметни уйренивде оъзюне хас умуми охув мердешлени болдурмакъ (личностный);

8. дарсда берилеген англавланы теренлигине ва предметлени бирибири булангъы байлавлугъуна тюшонмек (метапредметный);

9. предметден алынагъан билим натижалагъа ес болмакъ (предметный);

10. тюрлю-тюрлю источниклерден, интернет ресурслардан пайдаланып бажармакъ.

Охув планда «Къумкъ адабият» предметни ери

«Къумукъ адабият» предметни уйренивге программада 135 сагъат гёрсетилген. Шолардан гъар класда йылгъа – 34 сагъат, жумада – 1 сагъат берилген; 5–9-нчу класларда текстни уйренивге – 50 сагъат, языв ва чебер охув мердешлени камиллешдиривге – 10 сагъат, класдан тышда охув учун таклиф этилеген асарланы гъакъында лакъырлашывгъа – 8 сагъат гёрсетилген.

Янгы стандартлар муаллимге, программада айрыча бёлюклени уйренивге гёрсетилген сагъатланы умуми санавун сакълап, асарланы уйренивге, тюрлю яратывчулукъ ишлени оьтгеривге оьзтёрече янашмагъа,

демек сагъатланы тийишли гёреген кюйде пайламагъа имканлыкълар бере.

«КЪУМУКЪ АДАБИЯТ» ПРЕДМЕТНИ ИЧДЕЛИГИ 5 КЛАС

ГИРИШИВ ДАРС.

ХАЛКЪ АВУЗ ЯРАТЫВЧУЛУГЪУ

Халкъ ёммакълар. «Къарачач», «Денгиз ат», «Тюгю-тюгю, тюгю алтын».

Адабиятны теориясындан. Ёммакъларда ошатывлар ва маънадашлар.

«Молла Насрутдинни хабарлары».

«Чечеген ёммакълар». Чечеген ёммакълар гъакъында англав. **Авторлу ёммакълар. Анвар Гъажиев.** «Авузгъа бош акъ бабиш»; **Аяв Акавов.**

«Тогъуз башлы Аждагъаны оьлтюрген нарт Эсенболат».

XIX – АСРУНУ ЭКИНЧИ ЯРТЫСЫНДАГЪЫ – **XX** АСРУНУ БИРИНЧИ ЯРТЫСЫНДАГЪЫ КЪУМУКЪ АДАБИЯТДАН

Йырчы Къазакъ. «Чатакъ йыр», «Бары да зат бар Къазакъны эсинде», «Эр уланлар намус салмай юрекге».

Адабиятны теориясындан. Шиъруну гъакъында англав.

Абдулла Магъамматов. «Илму – яшав хазнасы».

Къазияв Али. «Бёрюакъай ва Арлан ит».

Наби Ханмурзаев. «Хошгелдинг, язбаш». **Алимпаша**

Салаватов. «Етим», «Охума йиберилиз».

XX – АСРУНУ ЭКИНЧИ ЯРТЫСЫНДАГЪЫ – **XXI** АСРУНУ БИРИНЧИ ЯРТЫСЫНДАГЪЫ КЪУМУКЪ АДАБИЯТДАН **Ибрагъим**

Керимов. «Игит тувгъан гюн».

Магъамматсолтан Ягъияев. «Гюмюш карандаш».

Изамит Асеков. «Бола бусанг – болат бол», «Къушлар уя гъазирлей».

Микайыл Абуков. «Арт дёгерчиклер».

Акъай Акъаев. «Ярайгъан затмы», «Ана тил».

Абдулмежит Межитов. «Юртну ийиси», «Ватан деген не затдыр?».

Магъаммат-Шапи Минатуллаев. «Бийийген бёрю».

Адабиятны теориясындан. Масалны гыакъында англав. **Магъаммат Атабаев.** «Ёлтабар».

Адабиятны теориясындан. Поэманы гыакъында англав.

Камал Абуков. «Саякъ ит саялы» (хабардан гесеклер).

Агъмат Жачаев. «Ана».

Магъаммат-Наби Халилов. «Белгисиз кыргызан» («Сали-Сулейман» деген романдан гесеклер).

Бадрутдин Магъамматов. «Атама кагъыз, «Вёре, вёре вёре».

Багъавутдин Гъажиев. «Нарынкъала». **Рукъият**

Устарханова. «Сагъат».

ДАГЪЫСТАН ХАЛКЪЛАНЫ АДАБИЯТЛАРЫНДАН

Кочхюр Сайт. «Мурсалхангъа налат болсун».

Гъамзат Цадаса. «Яревке пайлав», «Маймун ва агъач уста».

Абумуслим Жафаров. «Къанатлы йыртгъыч».

Адабиятны теориясындан. Пейзаж. **Бадави Рамазанов.** «*Сурат*».

ГЕЧИЛГЕН ДАРСЛАНЫ ТАКРАРЛАВ.

ГЁНГЮНДЕН УЪЙРЕНМЕ ТАКЛИФ ЭТИЛЕГЕН АСАРЛАР: Чечеген ёммакълар.

А. Гъажиев «Авузгъа бош акъ бабиш» (ёммакъдан гесек).

Й. Къазакъ. «Чатакъ йыр».

А. Салаватов. «Охума йиберилиз».

И. Асеков. «Бола бусанг – болат бол».

А. Акъаев. «Ярайгъан затмы».

М. Минатуллаев. «Бийийген бёрю».

А. Жачаев. «Ана».

Б. Магъамматов. «Атама кагъыз».

ОЪЗБАШЫНА ОХУМАКЪ УЧУН АСАРЛАР: Чечеген ёммакълар.

Янғылтмачлар.

Чебер адабият:

А. Акавов. «Бёрюню де, тюлкюню де инге салгъан порсукъну ёммагъы».

С. Стальский. «Яшлагъа».

А. Межитов. «Сариялым».

А. Къазиев. «Кирпи», «Оьмюр».

М. Ягъияев. «Бир орамны игитлери».

К. Абуков. «Халкъдан яшырып».

М. Шихвердиев. «Гюкюк бала».

А. Акъаев. «Дюнья».

Б. Магъамматов. «Къакъашуралы яшланы йыры». **М.**

Атабаев. «Мени къурдашларым».

**КЛАСДАН ТЫШДА ОХУМАКЪ УЧУН ТАКЛИФ ЭТИЛЕГЕН АСАРЛАР:
Ёммакълар.**

А. Акавов. «Такъалыбакъа ва гёгюрчюн». **Араб**
ёммакъ. «Денгиз Синдибад».

М. Ягъияев. «Тынчтурмас», «Салам кагъыз».

Ш. Альбериев. «Къыр жанланы къуванчы».

А. Акъаев. «Уллу болма сюемен».

Ж. Керимова. «Парахатлыкъны маршы».

А. Гъажиев. «Гелигиз», «Дав болмаса шо герек».

А. Абу-Бакар. «Топуракъ».

Ф. Алиева. «Энемжаяны уълешемен».

Б. Дадашев. «Салам, май».

М. Абасил. «Акъ гёгюрчюн».

6 КЛАС

ГИРИШИВ ДАРС.

ХАЛКЪ АВУЗ ЯРАТЫВЧУЛУГЪУ

Игитлик эпос. «Къарткъожакъ булан Макъсуманны йыры».

Адабиятны теориясындан. Эпос поэзияны гъакъында англав.

Халкъ поэзиясы. Адаткъылыкъ йырлар. Гюдюрбай. Къакъакакълар.

Адабиятны теориясындан. Йырны гъакъында англав.

ХІХ–НЧУ АСРУДАГЪЫ ВА ХХ-НЧЫ СРУНУ БИРИНЧИ ЯРТЫСЫНДАГЪЫ АДАБИЯТДАН

Йырчы Къазакъ. «Эренлер деген булан эр болмас», «Гӛргенибиз кӛкюреклеге сыйышмай», «Таргъуну алды дерия-денгиз дегиз», «Батыр булан къурдаш бол».

Адабиятны теориясындан. Эсгиленген ва аз къолланагъан сӛзлени гъакъында англав.

Магъаммат-апенди Османов. «Гӛгюрчюнлени арзасы».

Абусупьян Акаев. «Къызыяшланы тилинден бир шикаят», «Мактапгъа бар, мактапгъа».

Наби Ханмурзаев. «Мактаплы ёлдашлагъа эки сӛз».

Багъавутдин Астемиров. «Арслан, бӛрю ва тюлкю», «Язбаш».

ХХ-НЧЫ АСРУНУ ЭКИНЧИ ЯРТЫСЫНДАГЪЫ АДАБИЯТ

Абдулвагъап Сулейманов. «Днепрни игити».

Аткъай. «Бувулду солакъ – инанмасанг, гел де, бакъ».

Анвар Гъажиев. «Къалачны къалмагъалы», «Чалмалы бӛрю».

Камил Султанов. «Сен тюлкю бусанг, мен къуйругъуман».

Шарип Альбериев. «Сюйрюжибин ва къарлыгъач».

Микайыл Абуков. «Биринчи савгъат».

Камал Абуков. «Къартны гӛзьяшлары».

Ибрагъим Ибрагъимов. «Челтирли кагъыз».

Акъай Акъаев. «Хожатав».

Бадрутдин Магъамматов. «Минкюллю», «Дербиш Абулай». **Жаминат Керимова.** «Ата юртум».

ДАГЪЫСТАН ХАЛКЪЛАНЫ АДАБИЯТЛАРЫНДАН

Омарла Батырай. «Игитни гъакъындан шиърулар», «Сабанчыгъа».

Етим Эмин. «Огъ, бизин яшав!», «Чарслы заман».

Эфенди Капиев. «Йыр».

Расул Гъамзатов. «Турналар», «Вера Васильевна».

ГЕЧИЛГЕН ДАРСЛАНЫ ТАКРАРЛАВ.

ГЁНГЮНДЕН УЪЙРЕНМЕ ТАКЛИФ ЭТИЛЕГЕН АСАРЛАР:

«Къарткъожакъ булан Макъсуман» (йырдан гесек). **Й.**

Къазакъ «Эренлер деген булан эр болмас».

А. Акаев. «Мактапгъа бар, мактапгъа».

Б. Астемиров. «Арслан, бёрю ва тюлкю».

А. Сулейманов. «Днепрни игити» (поэмадан гесек).

А. Гъажиев. «Къалачны къалмагъалы» (поэмадан гесек).

К. Абуков. «Къартны гёзьяшлары» (поэмадан гесек).

Ж. Керимова. «Ата юрт». **Р.**

Гъамзатов. «Турналар».

ОЪЗБАШЫНА ОХУМАКЪ УЧУН АСАРЛАР:

Айтывлар ва аталар сёзлери. **А.**

Гъажиев. «Алты юлдуз».

Б. Гъажиев. «Йырчы Казакъ».

К. Султанов. «Бёрюлер ва итлер».

Ш. Абдуллаев. «Жийрен ойчу».

М.Халилов. «Аты дангъа айтылгъан».

А.Жачаев. «Ана тил-алтын хазна».

М. Къадиров. «Анасы ва балалары».

Ж. Керимова. «Ана».

Т.Бийболатов. «Язбаш геле», «Яй».

Б. Астемиров. «Язбаш».

КЛАСДАН ТЫШДА ОХУМАКЪ УЧУН ТАКЛИФ ЭТИЛЕГЕН АСАРЛАР:

Къумукъ халкъ ёммакълары.

А. Акавов. «Нарт», «Зурнайчыны хабары». **Игит тарихи йырлар.**

Гъ. Анвар. «Дарай кёпюр». **И.**

Керимов. «Хабарлар».

И. Ибрагъимов. «Йиберсинми йибермесинми?». **Аткъай.**

«Айны уьстюндеги кьойчу».

М. Абуков. «Душман бир гылла кбура».
И. Асеков. «Яшлыкны йырлары».
М. Атабаев. «Мен яшлыкдан тоймагъанман».
Ж. Керимова. «Назим Хикмет».
Ш. Алишева. «Бийиймен».
И. Казиев. «Мени алтын чабагъым».
К. Абуков. «Йылланы рагъмусу».

7 КЛАС

ГИРИШИВ ДАРС.

ХАЛКЪ АВУЗ ЯРАТЫВЧУЛУГЪУ

Эпос йырлар. «Айгъазини йыры, «Абдулланы йыры».
Къанна къазакъ йырлар.
Ойлу йырлар.
Къумукъ мифлер. «Къылыч ургъан яр», «Эмен терек».
Адабиятны теориясындан. Мифлени гъакъында англав.
Легендалар. «Таш улан».
Адабиятны теориясындан. Легенданы гъакъында англав.

ХІХ-НЧУ АСРУНУ ВА ХХ-НЧЫ АСРУНУ БИРИНЧИ ЯРТЫСЫНДАГЪЫ АДАБИЯТДАН

Йырчы Къазакъ. «Гетгенибиз гекша марал гюз эди», «Не билейим юз дынкъы бар ханланы».
Адабиятны теориясындан. Архаизмлер.
Къоччакъай Жамалдин. «Оълюп тирилген кююм».
Адабиятны теориясындан. Сатираны гъакъында англав.
Абусупьян Акъаев. «Къылыкъ китап».
Темирболат Бийболатов. «Вай, Къазакълар яллатды», «Гъей Дагъыстанлы, уян».
Зайналабид Батырмурзаев. «Тангчолпан», «Кериван гетди».
Алимпаша Салаватов. «Къарачач».
Адабиятны теориясындан. Драма. Диалог.

XX АСРУНУ ЭКИНЧИ ЯРТЫСЫНДАГЪЫ АДАБИЯТДАН

Аткъай. «Мени халкъым», «Къайырхан булакъ», «Ачув – сайда, рагъму теренде».

Магъаммат-Солтан Ягъияев. «Топуракъ сёйлей».

Магъаммат Атабаев. «Урлангъан ажжал».

Баммат Атаев. «Шавхалны гиччи уланы».

Камал Абуков. «Очакъда от сёнгюнче».

Агъмат Жачаев. «Бёрк бар сени башында», «Мен Къумукъман».

Бадрутдин Магъамматов. «Оъртен».

ДАГЪЫСТАН ХАЛКЪЛАНЫ АДАБИЯТЛАРЫНДАН

Абуталип Къапуров. «Мени яшавум».

Адабиятны теорисындан: Хабарны гъакъында англав.

Багъавдин Митаров. «Билдиригиз дослагъа».

Расул Гъамзатов. «Къурдашлыкъ гъакъда ёммакъ».

Алирза Саидов. «Гелигиз, къурдашлар!».

Кадрия. «Ананы олювю».

Адабиятны теориясындан. Балладаны гъакъында англав.

Рашит Рашитов. «Адамгъа макътав».

Къазбек Мазаев. «Периште».

ГЕЧИЛГЕН ДАРСЛАНЫ ТАКРАРЛАВ.

ГЁНГЮНДЕН УЙРЕНМЕ ТАКЛИФ ЭТИЛЕГЕН АСАРЛАР:

«Айгъазини йыры» (йырдан гесек). **«Абдулланы йыры»** (йырдан гесек).

Легенда. «Таш улан» (легендадан гесек).

Й. Къазакъ «Гетгенибиз гёкша марал гюз эди».

З. Батырмурзаев. «Тангчолпан».

М. Атабаев. «Урлангъан ажжал» (поэмадан гесек).

К. Абуков. «Очакъда от сёнгенче» (повестден гесек).

А. Жачаев. «Мен къумукъман».

А. Сайитов. «Бизге къонакъ болугъуз». **Б.**

Магъамматов. «Оъртен».

ОЪЗБАШЫНА ОХУМАКЪ УЧУН АСАРЛАР: А.

Гъажиев. «Къумукътюз».

Гъ. Давутов. «Чиркей денгизни йыры». **Б.**

Атаев. «Сапун тавну Арсланы».

Р. Гъамзатов. «Къурдашлыкъ гъакъда ёммакъ». **Ш.**

Алишева. «Анжи къалам».

КЛАСДАН ТЫШДА ОХУМАКЪ УЧУН:

«Эльдарушну йыры»

Й. Къазакъ. «Гъакъыллы эсин ютмас».

Аткъай. «Состав булан Рашия».

И. Асеков. «Школаны бавунда», «Янгыз терек бав болмас».

А. Атаев. «Таш перде».

Ж. Керимова. «Къурчакъ ойнамайгъан яш».

Б. Гъажиев. «Заманны къонгураву».

М.-З. Аминов. «Дослукъну элинде», «Булутлар».

Х. Хаметова. «Эки ата».

8 КЛАС Гиришив

ДАРС.

ОРТА ЮЗ ЙЫЛЛАРДАГЪЫ АДАБИЯТ (ХУ-ХІХ АСРУНУ БИРИНЧИ ЯРТЫСЫ)

XV-XIX асрудагъы адабиятдан аслу маълуматлар. Бу девюрдеги классиклени асарларында озлени яшавун суратлаву, яшавда бар терсликлеге къаршы оланы къзапланыву. Ерли зулмучуланы баш гетеривю. Й. Къазакъны, М. Османовну, М. Алибековну, Къ. Мирзаны, Е. Эминни, И. Алигъажини ва башгъаланы яратывчулукъ ёллары.

Йырчы Къазакъ. «Мен Къазакъман, Къазакъман», «Насип», «Магъамматапенди Османовгъа кагъыз», «Хасай бийни олюмюне багъышлангъан марсия».

Магъаммат-апенди Османов. «Шавхалны къаласы».

Абусупиян Акаев. «Яшлагъа насигъат тюрк».

Манай Алибеков. «Байрам, тойда гъалиги яшланы йыбанагъан кюйлери».

Нугъай Батырмурзаев. «Языкъ Гъабибат».

Дадав Магъамматов. «Дагъыстан атлы полкнуну йыры», «Сав дюнъягъа занг урайым», «Айтар эдим».

1920–1945-НЧИ ЙЫЛЛАРДАГЪЫ АДАБИЯТ

XX-нчы асрунуну башындагъы адабиятны обьют ёллары. Адабиятгъа къошум этген къумукъ ва дагъыстан шаирлени ва язивчуланы асарлары. Наби Ханмурзаев, Багъавутдин Астемиров, Алимпаша Салаватов, Юсуп Гереев асарлары булан этген къошуму.

Темирболат Бийболатов. «Къурбатлыкъ», «Тутгъун», «Батагъада ярыш».

Багъавутдин Астемиров. «Талчыкълы гюнлерде», «Туснакъда бир нече ойлар», «Намарт дос».

Наби Ханмурзаев. «Бочкени канты».

Адабиятны теориясындан. Сатира.

Алимпаша Салаватов. «Айгъази».

Адабиятны теориясындан. Драма.

Юсуп Гереев. «Абия-ханум», «Ажайны планлары».

Адабиятны теориясындан. Хабарны гъакъында англав.

Абдулвагъап Сулейманов. «Биринчи кагъыз».

Аткъай. «Къубагийик мююзлер».

Баммат Атаев. «Дав майдан».

Кадрия. «Ногъайым».

Адабият теориясындан. Адабиятда къолланагъан жанрлар. Чебер асарны тизими, тили. Шаирлик синтаксиси.

ГЕЧИЛГЕН ДАРСЛАНЫ ТАКРАРЛАВ.

ДАГЪЫСТАН ХАЛКЪЛАНЫ АДАБИЯТЛАРЫНДАН

Мунги Агъмат. «Яш гюбечилени йыры».

Мардахай Авшалум. «Базыкъ къурсакълар».

Къалукълу Мирза. «Хангъа жавап».

Инхолу Али-Гъажи. «Акъ гире».

Етим Эмин. «Огъ, бизин яшав!».

Мугъутдин Чаринов. «Эркинлик». **Эфенди**

Капиев. «Йыр».

ГЁНГЮНДЕН УЪЙРЕНМЕ ТАКЛИФ ЭТИЛЕГЕН АСАРЛАР: Й.

Къазакъ «Мен Къазакъман, Къазакъман».

А. Акаев. «Яшлагъа насигъат тюрк».

Е. Эмин. «Огъ, бизин яшав!».
М. Алибеков. «Байрам - тойда гъалиги яшланы йыбанагъан кюйлери».
Т. Бийболатов. «Тутгъун».
Б. Астемиров. «Талчыкълы гюнлерде».
А. Сулейманов. «Биринчи кагъыз».
А. Гъажамматов. «Къубагийик мююзлер».
ОЪЗБАШЫНА ОХУМАКЪ УЧУН АСАРЛАР:
КЛАСДАН ТЫШДА ОХУМАКЪ УЧУН: М.
Алибеков. «Моллалар».
А. Акаев. «Манайгъа жавап».
Къ. Али. «Давдан кагъыз», «Янтаймагъа ярамас». **Н.**
Ханмурзаев. «Сайламлы йырлар».
К. Абуков. «Тайгъакъ сокъмакъ».
И. Керимов. «Ашны гъакъында хабарлар».
Ш. Альбериев. «Къысматыма къабулман».
Б. Магъамматов. «Перезе толкъун».
Р. Фатуев. «Йырчы Къазакъ».
Ч. Айтматов. «Эрте учгъан турналар». **Гъ.**
Сайитов. «Къалайчылар».
Р. Гъамзатов. «Ахырынчы багъа».

9 КЛАС ХХ-АСРУНУ ЭКИНЧИ

ЯРТЫСЫНДАГЪЫ ВА ХХІ-АСРУНУ БАШЫНДАГЪЫ

АДАБИЯТДАН

Бу девюрдеги адабиятны оъсюв ёллары. Шо йылларда къумукъ адабиятгъа гелген янги наслу. Поэзияны, прозаны, драматургияны тармагъындагъы уъстюнлюклер. Адабиятгъа ес болгъан тема, идея, чеберлик белгилер.

Абдурагъман Къазиев. «Къумукътюзню гюзгюсю».
Амир Къурбанов. «Асиятны сюювю».
Аткъай. «Рабият».
Анвар Гъажиев. «Анадол айтды», «Сёнмейген юлдузлар».
Магъамматсолтан Ягъжиев. «Бир оърню – бир эниши» (повестден гесек).
Адабиятны теориясындан. Адабият асарны игити ва ону прототипи.
Ибрагъим Керимов. «Тюшюммю-тюлюммю».

Шарип Албериев. «Мени байлыгъым», «Мен къабулман», «Адам ва топуракъ».

Агъмат Жачаев. «Аш гесек», «Ана тил».

Умукурсюн Мантаева. «Ёлугъув».

Акъай Акъаев. «Кюрчю ташлар».

Жаминат Керимова. «Тул къыз».

Зарипат Атаева. «Къурдашлар кыйынлы гюн табулар».

Гъайбулла Давутов. «Орман булакъ» (повестден гесеклер).

Мустапа Гъусейнов. «Бай гелин».

Алим Къабардиев. «Жансари» (повестден гесеклер).

Адабиятны теориясындан. Адабият асарны тилини чеберлиги

ДАГЪЫСТАН ХАЛКЪЛАНЫ АДАБИЯТЛАРЫНДАН

Расул Гъамзатов. «Ана тил», «Россияны солдатлары».

Адабиятны теориясындан. Чебер адабият асарланы тили. Шиъру тилни кюрчю башгъалыкълары. Адабиятны халкъны яшавундагъы ери, ёругъу.

Муталиб Митаров. «Сырын ачыв».

Агъмтхан Абу-Бакар. «Къалалы къыз».

Магъаммат-Загъит Аминов. «Аривлюк» (легенда).

Расулов Магъамматрасул. «Гертмелер».

ГЕЧИЛГЕН ДАРСЛАНЫ ТАКРАРЛАВ.

ГЁНГЮНДЕН УЙРЕНМЕ ТАКЛИФ ЭТИЛЕГЕН АСАРЛАР:

А. Къазиев. «Къумукътюзню гюзгюсю» (поэмадан гесек). **Аткъай.** «Рабият» (поэмадан гесек).

А. Гъажиев. «Сёнмейген юлдузлар» (поэмадан гесек).

А. Акъаев. «Кюрчю ташлар».

А. Жачаев. «Аш гесек».

Ж. Керимова. «Тул къыз».

Р. Гъамзатов. «Россияны солдатлары».

ОЪЗБАШЫНА ОХУМАКЪ УЧУН:

КЛАСДАН ТЫШДА ОХУМАКЪ УЧУН.

Аткъай. «Сыралы къоллар».

Гъ. Анвар. «Энемжая».

И. Керимов. «Къаракъушну уясы кёкде».

И. Ибрагъимов. «Къзанышлы Къагъирни хабарлары». **Ш.**

Альбериев. «Жанлы толкъун», «Тавдай мени юрегим»,

М. Атабаев. «Там сагъат».

А. Акъаев. «Балкон», «Ханкёпюр», «Оьзден».

А. Жачаев. «Савлай гёмюлген ана».

М. Абуков. «Душман бир гылла къура».

З. Атаева. «Авлакъ чечеклер».

А. Жафаров. «Савланы гёммей».

«КЪУМУКЪ АДАБИЯТ» ПРЕДМЕТНИ УЪЙРЕНИВНЮ НАТИЖАЛАРЫ

Аслу умуми школар учун къумукъ адабиятдан билим берив уьлгю программа гъар класгъа гёре алынма герек билимлерин, бажарывлукъларын, тюрлю гъаракатларын (предметден алынагъан билимлер (предметный), дарсда берилеген англавланы теренлигин ва предметлени бири-бири булангъы байлавлугъун (метапредметный) ва оьзюне хас натижаланы (личностный) токъташдыра.

Оьзюне хас

Шу талап аян этип айтгъанда, охувчу, оьзбашына чалышып, алгъа багъып оьсювню, яшавда оьз ерин табывну, алгъан билимлерин охувда къоллавну ва билим алывгъа бакъдырылгъан чалышывун арагъа чыгъарывну англата.

Жамиятны ва адамланы бир-бирини арасындагъы лап аслу байлавлукъланы гелиши, маъна ва сан янындан алгъанда иш булан байлавлу адамны оьзюне бакъгъан якъдагъы ва ватандашлыкъ англавлары, жамият арада болмагъа тюшеген ихтиярланы якълавдагъы англавлары, алдына мекенли мурат салып болагъанлыгъы, яшавда оьз ерин табып билегенлиги, кёп тюрлю маданиятлар бар дюнья жамиятында Россияны оьзтёречилигин билмек ва англамакъ – булар бары да оьзбашына чалышып, гъар охувчуну алдына салынагъан талаплар гысаплана.

– Инсанны кылыкъ-тарбия хасиятларын мюлк этив, кёп миллетли Ватанына бакъган сюювню тарбиялав, оьз адабиятына ва маданиятына, оьзге миллетлени маданиятына гьюрмет этив;

– сёйлев ва тил масъалаланы чечивде тюрлю источниклени (сёзлюклер, энциклопедиялар, интернет ресурслар) кьоллав.

Дарсда берилеген англавланы теренлиги ва предметлени бири-бири булангъы байлавлугъу

Бу талапгъа охувчулагъа дарсны барышында оьзге предметлер булангъы байлавлукъну гъакъында берилеген англавлар, тюрлю источниклени, шоланы ичинде интернет ресурсланы кьоллап, билимлерин артдырив, оланы дюнья къаравларында ва халкъ арада тюз кьоллав, башлап ерли план кьуруп, охутув ишни натижаларын оьзге муаллимлер ва тенгилери булан бирликде яшавгъа чыгъарывда оьзтёрече ёлланы белгилев бола.

– Асарны проблемасын англав, гипотезаны арагъа чыгъарыв, материалны кьурашдырив, оьзюню къаравларын гертилемек учун далиллер гелтирив, айтылагъан пикруланы себеп аралыкъларын авуздан ва язып англатып билив, гъасиллер чыгъарыв;

– оьзбашына оьз ишин кьуруп, оьзюню муштарлыкъ гъавасларын белгилеп бажарыв;

– тюрлю маълуматлар береген источниклени табып, оланы чечип, оьзбашына кьоллап бажарыв.

Предметден алынагъан билимлер

Предметни уйренивде охувчулар шо предмет булан байлавлу хас билимлеге ес болув, программагъа гёре дарсда этилме герек ишлени тюрлюлерин, дарсда кьолланагъан тюрлю-тюрлю метод къайдаланы ва

шоланы дарсны барышында, билим берив проектлени яшавгъа чыгъарывда ва яшавда болагъан гъалларда къоллап билив, ондан къайры да, охувчулар билим алывда илму даражада ойлашып, дарсда гечилеген материалны илму булангъы байлавлугъун токъташдырыв, илму терминологияны къоллап билив аслу талаплардан санала.

1. Билив сферада:

– гечилген асарланы аслу проблематикасын англав;
– адабият асарланы язылгъан девюрю булангъы байлавлугъун, айрылыкъларын, сонг да къылыкъ масъалаланы гъалиги заман булан гелишивюн гёрсетив;

– адабият асарны чечип бажарыв: ону къайсы жанргъа гирегенин токъташдырыв, темасын, идеясын, къылыкъ-тарбия гючюн англав, игитлерин суратламав, бир яда бир нече асарны игитлерин тенглешидирив;

– асарны агъвалат янын (сюжетин), къурулушун (композициясын), тилини чебер-суратлав алааматларын белгилев, оланы асарны идея маънасын чечивде ролюн англав (филология чечивню элементлери).

2. Айлана дюнья сферада:

– анадаш адабиятны ва маданиятны къылыкъ-тарбия якъдан агъамиятына тюшюнюв, оланы озге миллетлени адат, къылыкъ-тарбия хасиятлары булан тенглешидирив;

– асарлагъа озтёрече къаравларын болдурув, оланы багъалав; – авторну ойларын англав, олагъа багъа берив.

3. Сёйлев сферада:

– тюрлю жанрлардагъа адабият асарланы англап, чебер охув;

– проза асарны яда ону гесеклерин, ана тилни чеберлик кьуралларын кьоллап, текстден цитаталар гелтирип, хабарлап бажарыв; асаргъа текстге гёре салынган соравлагъа жаваплар берив; авуздан тюрлю-тюрлю монологланы айтып, диалогну юрютюп болув;

– гечилген асарланы идея-тематикасына байлавлу изложениелер, сочинениелер, класда ва уйде яратывчулукъ ишлер языв; адабият ва умуми маданият темалагъа проектлер онгарыв.

4. Эстетика сферада:

– адабиятны сёз инчесаният гысапда англав, ону гёзеллигин, чеберлигин гыис этив;

– адабият асарларда чебер келпетлени яратывда тилни чеберлик алааматларыны, ана тилни сёз байлыгъыны агъамиятын англав.

КЛАСЛАГЪА ГЁРЕ ПРЕДМЕТДЕН АЛЫНАГЪАН БИЛИМЛЕР

V клас

– программада гёрсетилген асарланы чебер охуп, маънасына тюшюнюп, хабарын айтып бажарыв;

– гечилген асарланы атларын ва авторларын билив;

– адабият асарны чечивде башлапгъы бажарывлукълагъа мюлк болмакъ (сюжетин англамакъ, идея-чебер маънасын чечивде чебер-суратлав кьураллагъа багъа берип болмакъ);

– тюрлю жанрлардагъы асарланы башгъалыкъларын айырыв;

– программада гёрсетилген асарланы гёнгюнден билив;

– асарны сюжети булан байлавлу аслу теория англавланы кьоллап бажарыв (композиция, завязка, кульминация, развязка: пролог, эпилог ва ш.б.).

- далилер гелтирип, гьасиллер чыгъарыв;
- тюрлю маълуматлар береген источниклени табыв, чечив, оланы озбашына къоллап, пайдаланып бажарыв. **VI КЛАС**
- программада гёрсетилген асарланы чебер охуп, маънасына тюшюнюп, хабарын айтып бажарыв;
- гечилген асарланы атларын ва авторларын билив;
- программада гёрсетилген асарланы гёнгюнден билив;
- адабият асарны чечив мердешлерин артырмакъ (асарны игитлерин суратламакъ, оланы асарны сюжетиндеги ерин белгилемек, асарны идеямаъна якъдан чечивде чебер-суратлав къуралланы ери);
- асаргъа гёре тюрлю яратывчулукъ ишлени авуздан айтып ва язып билив;
- игитни суратлагда аслу теоретика англавланы билив (адабият игит, игитни аты, къылыкъ хасияты, ону озге игитлер булангъы аралыгъы, игитни сёйлев тили, авторну къараву).
- далилер гелтирип, гьасиллер чыгъарыв.
- материалны къурашдырыв, тизив мердешлени артдырыв;
- справочный материаллар ва интернет ресурслар булан ишлеп бажарыв, проектлер къурув.

VII КЛАС

- программада гёрсетилген асарланы чебер охуп, маънасын тюз англав;
- гечилген асарланы атларын ва авторларын билмек;
- программада гёрсетилген асарланы гёнгюнден билив;
- адабият асарны чечив мердешлерине ес болмакъ (асарны, далилер гелтирип, жанрын, композициясын, сюжетин белгилемек, игитлерин суратлав);

- игитни суратлавда аслу теоретика англавланы билив (адабият игит, игитни аты, кылык хасияты, ону озге игитлер булангы аралыгы, игитни сейлев тили, авторну кяраву);
- язвичу суратлаган агвалатланы авуз сез булан хабарламагя, ортакчылык этеген игитлени хасиятларын герсетмек учун гечилген асарны ичинден агамиятлы гесеклерин айырыв;
- асарны устюнде ишлевде оз пикруларын айтып, оланы текстден кыйышаган мисалланы гелтирип, исбат этип бажарыв;
- гечилген асарны эки игитин, олагя гере авторну янашивун токташдырмак учун тенгешдирив;
- эпос ва лирика асарланы хас белгилерин айырыв.
- справочный материаллар ва интернет ресурслар булан ишлеп бажарыв, проектлер кюрув.

VIII КЛАС

- программада герсетилген асарланы чебер охуп, маьнасын тюз англав;
- тарихи тематикасы булангы асарны чечив кяйдалагя ес болув (тарих материалланы, сезлюклени, тарихи баянлыкъланы кюллав);
- чебер келпет (образ), тема, идея, сюжет, асарны композициясы, кяпия (рифма) йимик англавагя ес болув; оланы гечилген асарда сюжетни, идея ва чеберлик маьнасын чечивде ерин белгилев;
- эпос асарларда девюр яшавну суратлав, шо агвалатланы гялиги заманны жамият яшаву булан тенгешдирив, олагя оз кяравларындан чыгып, багя берив.
- охулган асаргя байлавлу оз ойларын далиллер гелтирип, гертилеп бажарыв:

— интернет ресурсланы, справочный материалланы ва олар булан ишлев мердешлени артдырив.

IX КЛАС

— программаны оьлчевюнде гёрсетилген чебер асарланы тарих адабият процессни бир гесеги гысапда мюлк этив;

— гечилген текстлени билив ва адабият процессни гьакьында умуми англав;

— жанр, сюжет, композиция, асарны игитлери ва асарны суратлайгьан бары да чебер башгьалыкьларын айырив.

Дарсда берилеген англавланы теренлиги ва предметлен бири-бири булангьы байлавлу натижалар (метапредметный)

— тюрлю журалардагьы планланы кьурув кьайдалары булан эркин кюйде пайдаланыв;

— хабарын айтывну тюрлю жураларын кьоллап бажарыв;

— охулгьан асаргьа байлавлу оьз ойларын далиллер гелтирип, гертилеп бажарыв;

— оьзбашына интернет ресурсланы, справочный материалланы ва олар булан ишлев мердешлени актив кюйде артдырив; — тюрлю темалагьа байлавлу проектлер кьурув.

— оьзбашына охулгьан асарланы, тюз характеристика берип, багьалап бажарыв